

Volume 37, Issue 1, December 2007. – P. 118–150.

Дедусhev V. V., graduate student, Department of Philosophy, National University of Krivoy Rog (Ukraine, Krivoy Rog), vityaded@gmail.com

Moralization of the mechanical representation of the state in John Locke's works

This article analyzes the impact of the teachings of John Locke on interpretation of social theory of Hobbes. Possibilities of interpretation of Lockian condition as moralizing comments that indicate the presence of natural rights, which provide further legal rights in society as defining something that the person can claim, and what cannot, then it would be determined that not only labor is a measure of property, but also the intention to use the results of this labor, can be considered as a specific measure of property.

In this article we can clearly define the concept of deterioration, no deterioration, improving and no improving which can be considered as universal, you can use all the concepts of the social contract as well as certain moral universal that help us to more clearly identify the views of philosophers onto such thing as welfare, and to understand what is meant by the actions of one individual influence on the well-being of others. Although this is not a full justification of morality from the standpoint of rationality, but provides us with the tools for it.

Keywords: law of nature, moralization, mechanical representation.

Дедушев В. В., аспирант кафедри філософії, Криворозький національний університет (Україна, Кривий Ріг), vityaded@gmail.com

Морализация механического представления о государстве в работах Джона Локка

Анализируется влияние учения Дж. Локка на восприятие социальной теории Т. Гоббса. Возможности интерпретации условий, озвученных Локком как определенных морализирующего комментариев, которые указывают на наличие естественных прав человека, которые обеспечивают дальнейшие законные права человека в обществе, поскольку определяют то, на что человек может заявить права, а на что не может, то бы то определили, что не только труд является измерением собственности, но и намерение, к использованию этого труда можно считать определенным измерением собственности.

В статье мы смогли четко определить понятие ухудшение, не ухудшение, улучшение и не улучшение, которые можно считать универсалиями, которые можно использовать для всех концепций общественного договора также как определенные моральные универсалии которые помогают нам более четко выявить взгляды философов такое понятие как благополучие, и понять, что именно подразумевается под влиянием действий одного индивида на благополучие другого. И хотя это еще не является полным обоснованием морали с позиции рациональности, но обеспечивает нас необходимым инструментарием для него.

Ключевые слова: природный закон, механическое представление, морализация.

* * *

УДК 3:001.9]:[92Антонович (477)(092)

Гринчук М. Л.,
аспірантка кафедри соціальної філософії
та філософії освіти, Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), marina-grinchuk@mail.ru

Вплив історіософської концепції В. Антоновича на формування сучасного суспільного знання

Відтворено історико-філософську концепцію В. Антоновича, в контексті її актуалізації в сучасному суспільному знанні. Обґрунтовується внесок ученого на суспільну свідомість кінця XIX – поч. XX ст. Розглядається проблема “антидержави”, її вплив на українську націю, на формування української народності.

Ключові слова: антидержава, селяни, нація, народність, демократичний принцип.

Кінець XIX – поч. XX ст. позначився для української суспільної думки як період піднесення національного відродження. Соціальною філософією піддається перегляду усталених концепцій і оцінок, визначення ролі та справжнього місця визначних мислителів в історії української національно-політичної думки.

Володимир Антонович – видатний український історик, філософ, політичний діяч, творчість якого знаменує цілий етап в еволюції української історичної думки. Він відкрито не втручався у політику, проте був виразником суспільно-політичних сподівань тієї частини

інтелігенції, яка на все українське дивилася не як на провінційну етнографічну спільноту, приречену історією на зникнення, а як на самостійне повновартісне національно-культурне явище, що має потужний потенціал для свого розвитку.

В. Антонович був інтелектуальним “мозковим центром” українського відродження другої половини XIX століття. Він продовжив і підніс на новий рівень те відкриття української нації, яке так масштабно розпочало кирило-мефодіївці.

О. Гермайзе, назвав В. Антоновича першим українським істориком без національної роздвоєності, притаманної його попередникам, істориком з ясною, хай і не цілком правильною, концепцією спадкоємності історичного процесу в Україні. “Національна і демократично-народницька концепція української історії, обласництво і інтерес до внутрішньої історії раціоналістичне і позитивістичне трактування історичних процесів, документалізм і точність в дослідженню та ясність у формулюванні висновків – ось те нове, що вніс В. Антонович в нашу історіографію. І до цього треба додати, що історична цінність цього вкладу збільшувалась ще тим, що В. Антоновичу вдалося першому з українських істориків оточити себе групою талановитих і працездатних дослідників, так, що і ще за життя міг вже В. Антонович бачити живе продовження своєї роботи і своїх бажань” [5, с. 146].

Соціальне життя на Україні формується згідно з провідною ідеєю українського народу, а також відповідно до рівня його свідомості, культури й освіти. Вчений був переконаний, що лише високий рівень освіти народу може сприяти найкращому втіленню провідної ідеї, в іншому випадку будь-які заходи будуть марними.

В. Антонович вважав, що найдемократичнішим суспільним прошарком в Україні є селяни, які “складають народність осібно”, подорожуючи по селах України, ознайомлюючись з народним світоглядом, де народ постав для нього не в шляхетному освітленні, а таким яким він є: мав сильну природну логіку, дуже розвинену народну етику з готовністю до допомоги нужденному.

Сила українського села спонукала його зробити свідомий вибір, який він відобразив у книзі “Моя сповідь”: “...Мені легше було з ними (шляхетськими звичками. – І. Г.) розлучитися, аніж з народом, серед якого я виріс, котрий я знав, котрого гірку долю я бачив у кожному селі, де тільки володів ним шляхтич, – з уст якого я чув не одну сумну пісню, що краяла серце” [3, с. 88]. Мабуть, звідси і необхідно шукати витoki розуміння В. Антоновичем змісту історії, який, на думку вченого, розкривається не в сфері державних засад і політичних стосунків, а в проявах народного життя, громадських і національних відносин.

Ідейний зміст української історії В. Антоновича вбачає у проявах громадсько-демократичного принципу, що виражає визнання рівності політичних прав для кожної людини в суспільстві. Незважаючи на те, що збіг обставин позбавив український народ самостійного розвитку і як наслідок, не дав можливості виявити свою провідну ідею, він таки інстинктивно просувався до неї. Повільність руху і навіть певну апраксію поступу до

свого національного ідеалу В. Антонович мотивує тим, що демократичний принцип найважче втілити в життя, оскільки для цього потрібна одна важлива першооснова, а саме, щоб українське суспільство досягнула високого ступеня культурного розвитку та щиро переконалася в правдивості ідеї. Крім того, така ідея вимагає для своєї реалізації внутрішньої дисципліни та особистих жертв на її користь з боку кожного національного індивідуума. “При низькому ступені культури, – констатує В. Антонович, – коли над громадянськими інтересами панує переважно особиста вигода окремих людей та станів, демократія не має способу розвинути та взяти гору” [2, с. 20].

У вступній лекції до курсу історії В. Антонович зазначав, що історія є систематичний виклад подій з життя народу чи держави, наголошуючи на необхідності поєднання фактичних даних із узагальненнями та філософськими висновками, оскільки фактичні дані – це лише пів справи. Більш суттєвим для В. Антоновича є завдання простежити моменти, які переживають народні маси в їх політичному, економічному та моральному житті, помітити ідеали народу в різні періоди його життя, простежити розвиток культури і цивілізації в народі. Під культурою В. Антонович розумів розвиток потреб у фізичному, побутовому і моральному житті народу, а розвиток суспільних відносин на основі справедливості розглядав як цивілізацію, даючи таке визначення історії: історія є “розвиток цивілізації і культури у відомого людського суспільства” [1, с. 68]. Однак і при цьому В. Антонович підкреслює, що історія держави – це тільки показовий бік, де ми бачимо лише акторів на сцені, але не знаємо, що відбувається за кулісами. Дійсна історія – це власне життя народних мас, які складають народність, тобто групу людей, що виділяється з групи подібних чуттєвими, антропологічними та культурними ознаками.

Основним важелем історії В. Антонович вважав розвиток суспільної самосвідомості народу, виявлення безпосередніх мотивів його громадського та політичного життя. Виступав як проти самосхвалення, так і заперечення корінних основ народного життя, вимагав об’єктивного ставлення до предмета своїх занять, тверезого і критичного погляду на минуле, що ґрунтується на міцному фундаменті наукового аналізу. Доля народу, його віковічні зусиль і прагнень до створення свого державного організму, зосередження інтересу на важкій трьохсотлітній боротьбі, в якій український народ відстоював основні начала свого народного побуту – ось коло питань, які мають стояти в полі зору історика України [Див.: 4].

Українців Володимир Антонович, вважав “недержавним народом з природи”. Він тримався думки, що “народність ця, абсолютно позбавлена державного інстинкту, вона не лише не створила окремої держави, але добровільність відклала утворення такої, навіть в той час, коли історичні обставини давали для цього можливість” [3, с. 158]. Українцям завжди було легше увійти до складу чужих держав, ніж утворити свою – це неспростовний, на переконання В. Антоновича, факт української історії.

В. Антонович спостерігає динаміку державотворення в історичному зрізі й розмежує державні організації як такі, але робить він це не за характером

внутрішнього політичного устрою, а за принципом ставлення до розв’язання етнічних проблем. Держава виникає не внаслідок сил природи, вона є продуктом людського розуму, який постав на вимогу суспільного життя, цей союз, в який вступили люди з метою забезпечення внутрішнього благоустрою та зовнішню безпеки.

В. Антонович ніде не заперечує позитивну роль держави у житті сучасного йому суспільстві, але така оцінка пов’язана з парламентаризмом і конституціоналізмом західного типу. У рецензії на історичний роман Г. Сенекевича “Вогнем, і мечем” він приходиться до такого висновку. “Держава – пише Антонович – являє собою одну з вищих форм людського співжиття, і ідея держави тим дорожча для кожної розвиненої людини, чим свідоміше вона до неї ставиться; ми звикли у сучасних нам європейських державах бачити установ” і, які гарантують і матеріальну безпеку суспільств, і задоволення їхніх вищих моральних потреб: свободу совісті, можливість розумового розвитку тощо. Ми звикли дивитися на державну владу як на вираження можливої у певному суспільстві суми справедливості та неупередженості стосовно всіх своїх підданих, без розрізнення їхнього соціального-становища в суспільстві, і тому вважаємо ідею держави однаково вартісною для всіх осіб, що увіходять до її складу” [3, с. 110]. В. Антонович, як виразник народницького підходу при визначенні характеру української історії, намагається довести, що політичну пасивність та індивідуальність більшості українського народу до державного життя можна пояснити її нахилом до громадянської самоорганізації, оскільки провідною ідеєю українців є принцип широкого демократизму і признання рівного політичного права за для кожної одиниці суспільства.

Антидержавницькі погляди В. Антоновича виражали своєрідну реакцію української національної історичної думки на все, що “було знярядям централістичної, невеличій політики, було глибоко противно В. Антоновичу”. Великоруська стихія лякала В. Б. Антоновича “своєю грубою, жорстокою, непохитною силою, культом безоглядного авторитету і насильства. вона відштовхувала його і в життя і в історії”. Більше того, російська культура і література не викликали у В. Антоновича ні поваги, ні симпатії, оскільки він вважав їх, як і державні інституції, атрибутом поневолення українців [Див.: 5].

Антидержавницький почерк поведінки українського народу в історії зумовлений внутрішнім, громадським фактором, що виробив підвищений індивідуалізм та нахил до особистої волі, а пасивність та індивідуальність більшості українців до державницького життя пояснюється їхньої прихильністю до громадської самоорганізації, оскільки провідною ідеєю цього етносу є принцип демократизму й визнання рівного політичного права задля кожної одиниці суспільства.

Український народ так звик до “приручення”, що сам вистояти свою свободу не міг. В. Антонович намагається знайти відповідь у своїй історіософській концепції на питання в чому полягає трагізм української історії? “Трагічна розв’язка історії України – пише

В. Антонович – викликана тим, що народ український не міг виробити, а ні ґрунтовної цивілізації, а ні міцного дисциплінування, бо ті, що стояли на чолі та бралися піклуватись над долею народною, мали в собі вельми недостатній запас культури” [2, с. 21].

Сформулювавши в історіософії положення про недержавність українського народу, В. Антонович не дає відповіді на питання про подальшу історичну перспективу розвитку такого “недержавного етносу”. Його теза про “брак культури” для реалізації національних громадських принципів поширювала оману, що для майбутнього розвитку нації достатньо і певної культурно-національної автономії в межах чужої держави. “Бездержавні народності – пише В. Антонович – не мріють про утворення окремих держав, але цінують збереження свого природного національного типу й мають право розраховувати на те, що держава з якої вони поділяють історичну долю, дасть можливість зберегти свій тип і розвивати його шляхом культури” [5, с. 62].

М. Грушевський, учень В. Антоновича, звертаючись до його поглядів, пояснював антидержавницьку концепцію трьома основними факторами: традиція прихильності української опозиції чужим державам, до яких входили українські землі; вродженою польсько-шляхетською підозріливістю й ворожістю до всякого зміцнення державної влади; опозицією державній владі, в якій виховував усі волелюбні елементи російський царський режим.

Зробивши свої висновки щодо витоків антидержавницьких поглядів В. Антоновича, М. Грушевський писав: “Тут з одного боку можна бачити історичні впливи – традиційної української опозиції чужому державному життю, такої ж традиційної польсько-шляхетської підозріливості і ворожечі проти всякого зміцнення державної влади, і в кінці – тої опозиції влади, в якій виховував всі свобідніші елементи старий режим Росії. З другого боку впливали в цьому же напрямі і ідеї кирило-мефодіївців, і ще більше – російських слав’янофілів (особливо Костомаров і Іванишева, двох людей, яких вплив найбільше солідний на напрям історичної роботи і методи В. Антоновича) – це різке протиставлення всякої участі суспільства в правління, в власті (“правительству сила влади, народ сила мненія”)” [5, с. 82].

Несформованість української нації підтверджується, на думку В. Антоновича, відсутністю соціально-класової структури суспільства. Досліджуючи націотворчий процес, В. Антонович дає своє визначення нації, згідно з яким остання постає як група людей, близьких і рідних між собою. “Про те, що визначає слово “нація” – констатує В. Антонович, – є дві діаметрально протилежні теорії. Перша теорія найбільш прищеплюється у людей, що живуть у централістичній державі – це теорія французько-російська або теорія державно-національна, після якої народність – це те, що скидає державу. Друга теорія, якої тримаються переважно німецькі, англійські, італійські вчені – так звана етнографічна. Вона обстоюється тим, що вся група людей, яка складає один тип, творить націю. Таким чином по цій теорії нації виробляються самою природою, а не державою” [2, с. 208].

В. Антонович міг запозичити не так вже й багато для своєї національної історіософської доктрини не лише в

українській, а й у загальноєвропейській науці. Про це свідчить те, що він з легкістю заміняє поняття “нація” на “народ” і навпаки. Очевидно, така неузгодженість пояснюється не лише слабкою теоретичною розробкою проблеми в літературі, а й тією обставиною, що в лексиконі рідної В. Антоновичу польської мови немає слова “нація”, а є “народ”, натомість для означення слова “народ” вживають слово “люд”. У тих же випадках, коли він деталізує ці поняття, стає зрозуміло, що вони все-таки в його уяві відрізняються. Під поняттям “народ” він більше розуміє зовнішні прикмети: мову, віру, звичаї, натомість “національність” – це “сума прикмет внутрішніх”. “Національність, – пише вчений, – ми називаємо сукупність антропологічних, етнографічних і духовних прикмет, якими одна група людей відрізняється від інших” [2, с. 91]. Для В. Антоновича, ці прикмети не є рівнозначними. Домінуючою серед них він схильний вважати антропологічну прикмету. Національні риси народу, тримаються на антропологічних якостях цього народу, прикмети раси штучно передати в інші неможливо, так само, як один тип тварини чи рослини обернути в інший.

Нація постає в історіософії як теза, то за антитезу можна вважати державу. В Україні переважно зусиллями державницького напрямку, викоринилася думка, що традиційно є для українських народників формулою “з народом проти держави” відповідала ідейному аспекту творчості В. Антоновича, а сам він недооцінював чинник державотворення в українському національно-історичному процесі. Справді, у творчості мислителя державі відведені не так вже й багато місця. Він веде мову про неї лише в контексті постановки національної проблеми та розгляду окремих громадських засад української історії.

Це свідчить про те, що прикмети нації творить як природа, яка наділяє ними людей, так і самі люди впродовж історичного та культурного розвитку, але другі постають на ґрунті перших. Слід зауважити, що сучасний дослідник аналізувавши б вільні українські асоціації – чумацтво та рибальство й дійшов висновку, що всі спільності різняться рівноправністю їхніх членів, а головна риса української нації – етичний критерій.

Будучи проти усякого насильства, панування одної народності над другою, використання одної суспільної верстви другою, В. Антонович не робив винятків ніяких, і для свого, українського народу в тім числі. Його щирий український патріотизм був свобідний від шовінізму. Панування, поневолення, насильство, експлуатація були йому ненависні без різниці, звідки б не виходили вони. Дикунська мораль націоналістів, що велить боротися проти чужого насильства, проти пониження і поневолення свого народу, але оправдувати всяке насильство з свого боку, панування свого народу, коли він має і може над кимсь іншим запанувати – була йому чужа вповні. Гаряче бажання кращої долі своєму народові, покійний не допуслав і мислі, щоб український народ, вбившись в силу, міг гнобити інші, в гірші обставини поставлені народи [Див.:4].

В. Антонович своєю відданістю українській народній справі, своєю науковою і громадсько-культурницькою діяльністю поставив твердий фундамент під культурно-національне відродження

української нації, а також під наукове українознавство. Його творчість не обмежувалася історичними дослідженнями – він був видатним археологом і етнографом, а також одним із найвидатніших видавців історичних джерел. Звичайно, можна критично відноситися до деяких його історіософських концепцій, можна спорити з його поглядами на державу, яку уважав за переходно-економічне явище в розвитку суспільства, з його наголошенням провідної ролі народу в історичному процесі, на його, до певної міри, недооцінювання ролі провідної верстви і провідних діячів в історичному розвитку нації. Як історик, він мав право на деякі контрверсійні гіпотези, які базувалися на його ідеологічних настановах, на його роздумах про характер і вдачу українського народу і вивчення його історичного розвитку.

Список використаних джерел

1. Антонович В. Б. Вступна лекція до курсу історії / В. Б. Антонович // Київська старовина. – 1992. – № 3. – С. 68–75.
2. Антонович В. Б. Про Козацькі часи на Україні / В. Антонович. – К. : Дніпро, 1991. – 238 с.
3. Антонович В. Б. Моя сповідь: вибрані іст. та публіцист. твори / В. Антонович. – К. : Либідь, 1995. – 814 с.
4. Грушевський М. Володимир Антонович: основні ідеї його творчості й діяльності / М. Грушевський // Хроніка 2000. – 2000. – № 39–40. – С. 257–265.
5. Колесник В. Наукова спадщина В. Б. Антоновича в оцінці М. С. Грушевського / В. Колесник // Київська старовина. – 1995. – № 3. – С. 78–84.
6. Русин М. Ю., Історія української філософії. Навчальний посібник / М. Ю. Русин, І. В. Огородник. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2008. – 591 с.
7. Томашівський С. Володимир Антонович. Його діяльність на полі історичної науки (з нагоди ювілею) / С. Томашівський // Літературно-науковий вісник. – 1906. – № 3. – С. 45–67.

References

1. Antonovych V. B. Vstupna lekcija do kursu istorii' / V. B. Antonovych // Kyi'vs'ka starovyna. – 1992. – № 3. – S. 68–75.
2. Antonovych V. B. Pro Kozac'ki chasy na Ukrai'ni / V. Antonovych. – K. : Dnipro, 1991. – 238 s.
3. Antonovych V. B. Moja spovid': Vybrani ist. ta publicyst. tvory / V. Antonovych. – K. : Lybid', 1995. – 814 s.
4. Grushevs'kyj M. Volodymyr Antonovych: osnovni idei' jogo tvorchosti j dijalnosti / M. Grushevs'kyj // Hronika 2000. – 2000. – № 39–40. – S. 257–265.
5. Kolesnyk V. Naukova spadshhyna V. B. Antonovycha v ocinci M. S. Grushevs'kogo / V. Kolesnyk // Kyi'vs'ka starovyna. – 1995. – № 3. – S. 78–84.
6. Rusyn M. Ju., Istorija ukrai'ns'koi' filosofii'. Navchal'nyj posibnyk / M. Ju. Rusyn, I. V. Ogorodnyk. – K. : VPC “Kyj'vs'kyj universytet”, 2008. – 591 s.
7. Tomashivs'kyj S. Volodymyr Antonovych. Jogo dijalnist' na poli istorychnoi' nauky (z nagody juvileju) / S. Tomashivs'kyj // Literaturno-naukovyj vistnyk. – 1906. – № 3. – S. 45–67.

Grinchuk M. L., postgraduate student social philosophy and philosophy of education, the National Pedagogical University Dragomanov (Ukraine, Kiev), marina-grinchuk@mail.ru

Influence historiosofic concept V. Antonovich on the formation of modern public knowledge

Reconstructed historical and philosophical concepts V. Antonovich, in the context of its actualization in contemporary public knowledge. Substantiated scientific contribution to the social consciousness of the late XIX – early XX century. The problem of “anti-state”, its effect on the Ukrainian nation, on the formation of Ukrainian nationality.

Keywords: anti-state, peasants, the nation, nationality, democratic principle.

Grinchuk M. L., aspirantka kafedry social'noy filosofii i filosofii obrazovaniya, Natsional'nyy pedagogicheskyy universitet im. M. P. Dragomanova (Ukraine, Kiev), marina-grinchuk@mail.ru

Vliyeniye istoriosofskoy koncepcii V. Antonovicha na formirovaniye sovremennoy obshchestvennoy znaniya

Vosproizvedena istoriko-filosofskaya koncepciya V. Antonovicha, v kontekste ee aktualizatsii v sovremennoy obshchestvennoy znaniye. Obosnovyvaetsya vklad uchynogo na obshchestvennoye soznaniye konca XIX – nach. XX st. Rassmatrivaetsya problema “antigostudarstva”, ee vliyeniye na ukrainskuyu natsiyu, na formirovaniye ukrainskoy narodnosti.

Ключевые слова: антигосударство, крестьяне, нация, народность, демократический принцип.

* * *

УДК 1(091)

Ковтун А. Л., аспирантка кафедри філософії, Днепропетровський національний університет ім. Олеса Гончара (Україна, Днепропетровськ), anastasia.kovtyn@gmail.com

ПОНЯТИЕ “ВОЗМОЖНЫЙ МИР” в ФИЛОСОФИИ Г. В. ЛЕЙБНИЦА

В XX веке понятие “возможного мира” приобретает решающее значение для философов, занимающихся модальной логикой. Термин применяется для установления истины модальных отношений. Однако ширина, с которой этот термин используется, достаточно быстро увеличивается. Это стирает четкие рамки определения. И в наши дни “возможный мир” практикуется исследователями, которые работают в совершенно разных областях. Для того чтобы употреблять “возможный мир”, следует прояснить, эту концепцию. И лучший вариант заключается в рассмотрении его в философии Лейбница, так как именно он дал такое богатство смыслов этому понятию. Исследуются истоки понятия “возможный мир” у Г. В. Лейбница. Анализируются понятия актуального и возможного мира, и находится связь между этими понятиями. Рассматривается понятие возможности и моральной, фактической и гипотетической необходимости. Разбирается понятие тождества и три основных закона, соотносимые с ним – “закон рефлексивности”, “закон неразличимости тождественных” и закон “тождества неразличимых”

Ключевые слова: возможный мир, актуальный мир, возможность, необходимость, тождество.

(статья друкється мовою оригіналу)

В XX веке понятие “возможные миры”, становится ключевым для философов, занимающихся модальной логикой. Именно это понятие используется в установлении истинности модальных высказываний. Однако ширина, использования данного термина, увеличивается достаточно быстро, смывая четкие рамки определения понятия. И на сегодняшний день “возможные миры” используются исследователями, занимающимися логикой, лингвистикой, космологией, теологией и т.д. Поэтому для более точного использования этого понятия, его следует уточнить, и лучшим вариантом будет рассмотреть его истоки – философию Лейбница, так как считается, что именно он внес тот богатый смысл в “возможные миры”, о которых мы можем говорить.

Исследуемое нами понятие, является ключевым у многих англоязычных мыслителей, занимающихся аналитической философией. Самыми влиятельными сегодня являются позиции С. Крипке и Д. Льюиса. Однако впервые в философский лексикон его ввел Г. В. Лейбниц. Изучая теории мыслителя, полезными будут работы В. В. Соколова, Г. Г. Майорова, С. Е. Крючковой. Именно работы данных исследователей помогут глубже разобраться с тем, как именно понимал Лейбниц “возможный мир”.

Для более глубокого понимания сегодняшних проблем, связанных с разработкой понятия “возможный мир” следует четко ограничить, что вкладывал в это